

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економічної
теорії

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з економічної теорії

на тему:

**« Сектор домогосподарств: особливості поведінки та формування
фінансових ресурсів»**

Студентки 2 курсу групи ОДС-21

Шевчук Марії Іванівни

Керівник:

Доктор економічних наук,
професор

Длугопольський О. В.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Члени комісії :

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2016

Зміст

Вступ.....	3
1. Домогосподарство як суб'єкт економічної діяльності.....	5
2. Структура, динаміка та проблемні аспекти формування доходів домогосподарств в Україні (2008-2014 рр.).....	11
3. Аналіз витрат і заощаджень домашніх господарств	18
4. Управління фінансами домашніх господарств за сучасних економічних умов.....	24
Висновок	27
Додатки.....	33

Вступ

В умовах розвитку сучасного ринкового господарства зростає роль домогосподарства як одного з ключових суб'єктів економічних та фінансових відносин. Це пов'язано з тим, що вони, як унікальні соціально-економічні утворення, визначають основу життєдіяльності будь-якого суспільства. Саме домогосподарства часто виступають основним постачальником ресурсів, зокрема праці, капіталу, підприємницької здатності. Особливо роль домогосподарств зростає в умовах нестабільності, коли раціональність їх рішень, поведінки безпосередньо впливає на стійкість основних параметрів рівноваги соціально-економічної й фінансової систем; визначає напрями розподілу доходів та їх використання, формування заощаджень та їх інвестиційне спрямування; обумовлює формування вартості основних ресурсів.

У процесі переходу від командної до ринкової економічної системи відбулися певні структурні зрушення в секторі домогосподарств. Сьогодні інтерес до вивчення діяльності домогосподарств зростає, оскільки постійно з року в рік посилюється їх значення в економіці. В Україні, наприклад, значно збільшилась їх частка у валовому внутрішньому продукті. Саме тому виникає потреба дослідження домашніх господарств, аналізу тих зовнішніх чинників, котрі впливають на їхню життєдіяльність. Це й визначає актуальність досліджуваної мною теми.

Метою цієї роботи є глибоке ознайомлення особливостей поведінки домогосподарств, формування фінансових ресурсів, сутність та функціонування домогосподарств, дослідження їх ролі у системі ринкових відносин.

Завдання які постають перед написанням даної роботи являють собою глибокий аналіз заощаджень та витрат домогосподарств, дослідження структури доходів домогосподарств та проблемні аспекти їх утворення,

вивчення науково – методичних підходів управління фінансами домогосподарств.

Предмет дослідження - економічні відносини домогосподарств з іншими суб'єктами економічної діяльності, зокрема сфера фінансів домогосподарств.

Об'єктом дослідження є домогосподарства України.

Різні аспекти організації фінансів домогосподарств досліджуються іноземними й вітчизняними вченими. Слід відзначити доробок іноземних авторів Дж.М. Кейнса, А. Маршалла, Ф. Модільяні, В. Радаєва, М. Фрідмана, Дж. Ходжсона. Окремі питання, зокрема характеристика домогосподарства як окремого суб'єкта економічної і фінансової системи, фінансових джерел їх функціонування, моделей фінансової поведінки населення в умовах ринкової економіки, перш за все, заощаджувальної, висвітлюються й в працях вітчизняних науковців О. Василика, О. Ватаманюка, М. Карліна, Б. Карпінського, Т. Кізими, С. Панчишина, С. Юрія. Однак окремі питання, зокрема теоретичного обґрунтування управління фінансами домогосподарств та його механізму відповідно сучасним умовам розвитку національної економіки, потребують подальшого дослідження.

Домогосподарство, як економічний су'б'єкт, слід розглядати, по-перше, як відкриту систему, яка взаємодіє із зовнішнім середовищем, реагує на його зміни під впливом сукупності економічних, соціальних, суспільних чинників, а, по-друге, як закриту структуру, якій властиві власні закони, мотиви, закономірності, протиріччя. Але, в будь-якому разі, це утворення, яке представляє сукупність осіб, що мають спільні економічні інтереси, функції, поведінку і джерела фінансування.

1. Домогосподарство як суб'єкт економічної діяльності

Визначальною умовою переходу до ринкової економіки є формування суб'єктів ринкових відносин. Надзвичайно важливе місце у ринковій системі належить домашнім господарствам.

Під домашнім господарством мають на увазі економічний суб'єкт, який складається з одного або більшої кількості індивідів, що спільно здійснюють господарську діяльність і мають спільний бюджет.

Домашнє господарство — це економічно відокремлена група населення, яка самостійно, власними зусиллями отримує дохід і самостійно здійснює витрати. Вона фактично збігається з сім'єю, якій притаманні зазначені риси. Наприклад, якщо дві чи три сім'ї, батьки, сини, внуки проживають разом і ведуть домашнє господарство не відокремлено, а спільно, то вони становитимуть одне домогосподарство. Якщо ж ці дві, три сім'ї розділились на окремі суб'єкти, що господарюють у домашніх умовах, то це вже буде відповідно два чи три домогосподарства.

Не слід плутати термін «домогосподарство» з терміном «сім'я». Термін «домогосподарство» більш чітко прив'язаний до територіальних меж окремої господарської одиниці, включає членів домогосподарства, що не є родичами, і передбачає існування економічних відносин власності всередині домогосподарства та виробничих відносин (якщо вони існують).

В умовах ринкових відносин роль домашніх господарств у економічному розвитку суспільства значно зростає. Це визначається такими чинниками:

– по-перше, домогосподарства беруть активну участь в кругообігу ринкової економіки як самостійні незалежні суб'єкти господарювання, які мають власні потреби та інтереси. Приватна власність надає домогосподарствам право користуватись і розпоряджатись ресурсами, укладати будь-які угоди, використовувати будь-які придбані ресурси і реалізувати вироблену продукцію, виходячи з власних інтересів;

– по-друге, домогосподарства одночасно діють як виробники (продавці) і як споживачі (покупці). На ринку ресурсів домогосподарства пропонують працю і підприємницькі здібності, землю, капітал. На ринку споживчих благ вони визначають свій попит на них;

– по-третє, частина доходу, що залишається невикористаною домогосподарствами при витратах на поточні споживчі потреби, накопичується і може стати потужним джерелом формування фінансових ресурсів держави.

Сутність домогосподарств розкривається через функції, які вони виконують в економічному розвитку суспільства. Головні з них такі: споживання, постачання чинників виробництва та заощадження [2, с. 22-36].

У національній економіці домашні господарства є постачальниками на ринок ресурсів, насамперед - це людських ресурсів. Кожна людина є власником робочої сили, носієм знання, виробничого досвіду. Вона має вільно розпоряджатися своєю продуктивною силою, використовувати її цінності у власних інтересах. Праця людини спрямована на створення необхідних для задоволення особистих і суспільних потреб у матеріальних і духовних благах. Кожний робітник працюючи на підприємстві чи виробляючи власну продукцію, забезпечує суспільство ресурсами праці. Науково-технічний прогрес підвищує роль праці людини в суспільному виробництві і висуває нові, значно вищі вимоги до кожного працівника, до його кваліфікації і відповідності. Сучасний технічний прогрес вимагає робітника висококваліфікованого, творчого, тому й праця має бути вільною, матеріально забезпеченою. Завдання полягає в тому, щоб забезпечити найраціональніше, найефективніше використання людських ресурсів з метою досягнення максимального задоволення матеріальних потреб людини, що швидко зростають.

При цьому треба мати на увазі, що внесок домогосподарств у ресурсний потенціал національної економіки не обмежується людською працею. Домогосподарства можуть мати у своєму розпорядженні засоби

виробництва (господарські будівлі, житлові будинки, землю, машини та виробниче обладнання, комп'ютери, транспортні засоби, сировину, матеріали тощо) і використовувати їх на свій розсуд. Застосовуючи це майно з метою виробництва товарів та послуг, домогосподарства ставлять на службу інтересам національної економіки такий важливий ресурс, як капітал і здібності до підприємництва.

Домогосподарства можуть постачати національному виробництву, крім трудових ресурсів та капіталу і грошові кошти. Вони вносять гроші в банки, купують акції та облігації акціонерних товариств і банків.

Провідною функцією домогосподарств виступає споживання. Вони є первинним осередком споживання, що утворює найважливішу складову частину ефективного попиту. Зростання попиту домогосподарств стимулює збільшення обсягу національного виробництва нових товарів та послуг.

У домогосподарствах формуються обсяг і структура поточного споживання. Вони характеризуються загальним споживчим, житловим бюджетом і накопиченим майном. Домогосподарства мають повсякчасно вирішувати важливу проблему, як за наявної структури споживання і доходів знайти такий оптимальний набір споживчих благ, який найповніше відповідав би їх потребам. Отже, функція споживання показує відношення споживчих витрат домогосподарств до їх сумарного доходу.

Сутність функції заощадження виражається в тому, що домогосподарства для того, щоб придбати нові споживчі блага, повинні певну частку отриманих доходів заощаджувати.

До доходів домогосподарств належать доходи від продажу власного капіталу, землі, продукції підсобних господарств, доходи, одержані від здачі в оренду майна, відсотки на капітал, вкладений у цінні папери тощо. Фінанси домогосподарств є засобом створення та використання фондів фінансових ресурсів для задоволення особистих потреб громадян. Джерелом створення вказаних фондів є заробітна плата й інші джерела доходів кожного громадянина чи його сім'ї [6, с. 107-111].

До видатків домогосподарств належать витрати на придбання споживчих товарів, оплату наданих послуг та інші витрати. Домогосподарства за своєю економічною суттю — це господарські структури виняткового типу, діяльність яких ґрунтується на створенні й використанні фондів фінансових ресурсів. Ця підсистема найбільше пов'язана з іншими підсистемами фінансової системи.

Домогосподарства одержують кошти з бюджету та від господарських структур у рахунок оплати праці та при одержанні безоплатних послуг від держави. Зі свого боку домогосподарства вносять платежі до бюджету та централізованих фондів, беруть участь у формуванні й використанні страхових фондів, є суб'єктами фінансового ринку. Економічна суть і призначення кожної із підсистем найповніше розкривається в їхній взаємодії та методах впливу на інші системи економіки держави [4, с. 7 -21].

Сектор домашніх господарств у рамках його економічної діяльності поділяють на під сектори: наймані працівники; роботодавці; самостійно зайняті працівники; отримувачі доходу від власності та трансфертів.

Віднесення домогосподарств до під секторів здійснюється залежно від основного джерела доходів домогосподарства.

При віднесенні домогосподарств до під секторів не враховуються доходи домогосподарства від продажу особистого майна та нерухомості.

До під сектора домогосподарств, в яких основним джерелом доходу є оплата праці, відносяться домогосподарства в доходах яких переважає сумарний дохід від оплати праці членів домогосподарства.

До під сектора домогосподарств, в яких основним джерелом доходу є дохід від підприємницької діяльності, відносяться домогосподарства, в доходах яких переважає сумарний дохід від підприємницької діяльності членів домогосподарства.

До під сектора домогосподарств, в яких основним джерелом доходу є дохід від самостійної трудової діяльності, відносяться домогосподарства, в доходах яких переважає дохід, який розраховується як сума індивідуальних

доходів членів домогосподарств від їх самозайнятості та доходів домогосподарства від особистого підсобного господарства (доходів від продажу сільськогосподарських продуктів та вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель) – незалежно від наявності менших, ніж вказані вище, таких доходів, як: оплата праці; доходи від підприємницької діяльності; сума трансфертів, доходів від власності та інших доходів (за виключенням доходів домогосподарства від продажу особистого майна та нерухомості).

До під сектора домогосподарств, в яких основним джерелом доходу є трансферти, доходи від власності та інші доходи, відносяться домогосподарства, в яких переважає дохід, який розраховується як сума пенсій, стипендій, допомог, пільг, субсидій, компенсаційних виплат (готівкою та безготівкових), допомог від родичів та інших осіб, аліментів та інших доходів; а також домогосподарства, в яких немає інших доходів, крім доходів від продажу особистого майна та нерухомості.

Згідно з аналізом моделі кругообігу домогосподарство можна визначити як економічну одиницю, яка складається з однієї або кількох осіб, постачає економіку ресурсами і використовує отримані кошти для задоволення матеріальних та інших потреб (дод. 1).

З огляду на те, що у сім'ях живе близько 85 % людей і домогосподарство, но відміну від сім'ї, може складатися з однієї особи, можна стверджувати, що у домогосподарствах проживає фактично все населення країни.

В Україні налічується близько 17,5 млн домогосподарств, з яких більше 12 млн (понад дві третини) проживає у містах, 5,5 млн — у сільській місцевості. Цікавим є той факт, що, незважаючи на тривалий процес скорочення чисельності населення в Україні, кількість домашніх господарств збільшується. Ймовірно, це відображає тенденції до відокремлення молодих сімей, зростання кількості розлучень і, як наслідок, зменшення кількості осіб в одному домогосподарстві [13, с. 209-213].

Роль домогосподарств в економіці України важко переоцінити. Скажімо, частка домогосподарств у виробництві продукції сільського та лісового господарства становить понад 60 %, торгівлі — 15 %, будівництва — 10 %, рибальства — 6 %. Частка домогосподарств у кінцевому використанні валового внутрішнього продукту становить близько 55 %.

Основна характеристика сектору домогосподарств в умовах ринкової економіки полягає в тому, що цей сектор є основним споживачем ринкових та неринкових продуктів і послуг, а також власником факторів виробництва (земля, праця, капітал). Він формує пропозицію робочої сили і попит на матеріальні блага та послуги, в обмін отримує дохід, одна частина якого споживається, а інша зберігається у формі заощаджень або може бути використана як інвестиції.

Отже, домогосподарство - це економічна одиниця, що складається з одного та більше чоловік, які ведуть спільне господарство, що забезпечує економіку факторами виробництва і використовує зароблені на цьому кошти для поточного споживання товарів та послуг і заощадження з метою задоволення своїх потреб.

2. Структура, динаміка та проблемні аспекти формування доходів домогосподарств в Україні (2008-2014 рр.)

Доходи домогосподарств як політико-економічна категорія представляють собою певну суму грошових коштів та матеріальних благ і послуг, отриманих у процесі виконання економічних функцій домогосподарствами і, передусім, сім'ями, з приводу отримання яких виникають відносини приватної власності у всіх сферах суспільного відтворення.

Суб'єктами цих відносин є члени сімей, а опосередковано вони виникають і розвиваються між найманими працівниками і капіталістами при виконанні окремих функцій домогосподарствами (нагромадженні капіталу, заощадженні), між домогосподарствами і державою при отриманні окремих видів доходів (трансфертних платежів).

Розрізняють номінальні, наявні та реальні наявні доходи громадян. Номінальні доходи охоплюють обсяги доходів, одержаних домогосподарством у грошовій формі в поточному періоді. Наявні доходи – це та сума грошових доходів, яка використовується домогосподарствами на придбання споживчих товарів та оплату послуг. Величина наявних доходів є меншою за суму номінальних доходів на величину податків і зборів. Реальні наявні доходи визначають, ґрунтуючись на сумі наявних доходів громадян з урахуванням індексу інфляції [1, ст. 20].

Грошові доходи домогосподарств охоплюють всі грошові та натуральні (визначені в грошовому еквіваленті) надходження, що одержують члени домогосподарства у звітному періоді. До них, зокрема, належать: оплата праці, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості; проценти; дивіденди, надходження від продажу цінних паперів, нерухомості, особистого та домашнього майна; продукції підсобного господарства; соціальна допомога, пенсії, стипендії, грошова допомога від родичів та ін. Структура доходів домогосподарств відображена на рис. 1

Рис. 1. Структура доходів домогосподарств

Оплата праці – заробітна плата, премії, інші винагороди, виплати і допомоги, отримані за основним і додатковими місцями роботи як у грошовій, так і в натуральній формах оплати (за виключенням прибуткового податку та інших утримань відповідно до чинного законодавства).

Прибуток є формою реалізації участі громадян у проведенні підприємницької діяльності.

Доходи від власності зводяться до коштів, одержаних від володіння матеріальними і нематеріальними (враховуючи фінансові) активами.

До поточних трансфертів належать пенсії, стипендії, субсидії, державна допомога та інші види виплат. До цієї групи відносять також державні кошти, спрямовані на забезпечення соціального захисту населення. Це, зокрема, надання послуг у сферах охорони здоров'я, освіти, культури та ін.

Пенсії – усі види трудових і соціальних пенсій: за віком, за інвалідністю, у зв'язку з втратою годувальника, військовослужбовцям та інші.

Стипендії – усі види стипендій, які виплачуються учням професійно-технічних навчальних закладів, студентам, які навчаються з відривом від виробництва у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах, включаючи стипендії, які виплачуються підприємствами та організаціями, стипендії та інші виплати аспірантам, ординаторам.

Допомоги – усі види одноразових та щомісячних допомог, отриманих населенням з державного та місцевого бюджетів, фондів соціального захисту, від профспілкових організацій, за рахунок коштів підприємств та з інших джерел [11]. Із загального обсягу допомог виділяються:

1) допомога по безробіттю – допомога, яку отримують непрацюючі громадяни працездатного віку, які мають статус безробітних (zareestrovani v derzhavniy sluzhbi zaynyatosti);

2) допомога малозабезпеченим сім'ям – адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, запроваджена з метою надання матеріальної підтримки найменш соціально захищеним верствам населення;

3) допомоги на дітей – одноразова допомога при народженні дитини, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога на дітей самотніми матерями, допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням тощо;

4) субсидії та пільги готівкою на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива – сума субсидій та пільг готівкою на відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива;

5) інші – допомога сім'ям осіб, які загинули при виконанні службових обов'язків, допомога на поховання, усі види допомог від місцевої влади, допомога по догляду за інвалідами, особами похилого віку; грошові

компенсаційні виплати за невикористане право на санаторно-курортне лікування, за пільговий проїзд окремих категорій громадян тощо.

До інших доходів зараховують доходи, одержані від підсобного господарства, надання послуг населенню, гонорари, аліменти та ін.

Аліменти – на утримання неповнолітніх дітей, батьків похилого віку тощо. Також по цій статті враховуються допомоги, які виплачуються органами соціального забезпечення під час розшуку батьків, які ухиляються від сплати аліментів.

Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива – сума грошових нарахувань відповідно до відсотків пільг на оплату житла, комунальних продуктів та послуг, які надаються різним категоріям населення (інвалідам, учасникам Великої Вітчизняної війни, учасникам бойових дій, багатодітним сім'ям, учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС тощо), сума нарахованих безготівкових субсидій на оплату житла, комунальних продуктів і послуг.

Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо – частина вартості путівки на лікування, оздоровлення та відпочинок, туристично-екскурсійних турів, оплачена підприємством, організацією, органом соціального захисту тощо; сума пільг на оплату ліків, вітамінів, інших аптекарських товарів, медичних послуг (у тому числі стоматологічних послуг, проведення обстежень та отримання процедур, лікування в стаціонарі тощо).

Пільги безготівкові на оплату транспорту, зв'язку – сума пільг на проїзд в транспорті окремих категорій громадян та оплату послуг зв'язку.

Бюджет домогосподарства та його структура зазнають впливу державного регулювання. Цей вплив здійснюється передусім шляхом регулювання особистих доходів населення, оскільки держава:

- 1) Встановлює мінімальну заробітну плату, пенсію, стипендію та інші допомоги і виплати;
- 2) Здійснює індексацію доходів населення;

3) Встановлює ставки податків та платежів, прямо чи опосередковано регулює ціни на предмети споживання.

Всі ці заходи, якщо вони здійснюються в інтересах населення, становлять собою соціальний захист. Іншими словами, соціальний захист включає в себе комплекс соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів влади, спрямованих на захист населення від безробіття, зростання цін, знецінення трудових заощаджень та інших негативних наслідків ринкової трансформації економіки [11].

За структурою доходів в Україні можна судити про середній рівень життя населення. Розрахунок структури доходів домогосподарств (рис.2) демонструє, що основним ресурсом доходів є заробітна плата, але її частка в середньому не становить навіть 50 % доходів і залишається на рівні попередніх років. Разом з тим спостерігається зменшення частки заробітної плати в структурі доходів домогосподарств на 2,5 % в умовах кризи 2009 року та в 2014 році на 0,68 %, в умовах погіршення економічного становища країни.

На тлі зростання номінальної заробітної плати одночасно фіксується значне падіння реальної заробітної плати (рис.2). Так у 2008 році коли номінальна заробітна плата збільшилася на 33,7%, то реальна всього на 6,3 %. Також, помітним є те, що у 2012-2013 роках як і в 2009 році темп зростання номінальної і реальної заробітної плати зменшується [18].

Найбільш негативну роль щодо можливості соціально-економічного прогресу України у близькому та віддаленому майбутньому відіграє мізерний рівень реальної заробітної плати у співвідношенні з розвиненими країнами світу з урахуванням продуктивності праці. Свідченням цього є, зокрема, те, що у доларовому еквіваленті середня заробітна плата становить в Україні за січень 2014 р. - 325.78 дол., тоді як, наприклад, в Польщі - 1150 дол. [17].

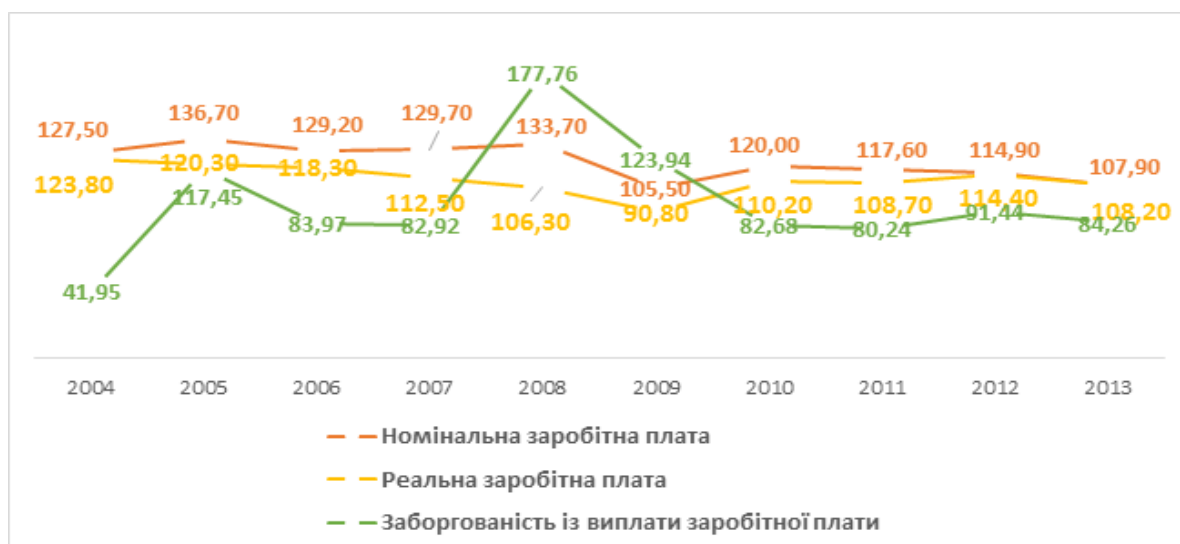

Рис. 2. Темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати та заборгованості із виплати заробітної плати в Україні протягом 2005-2013 рр.

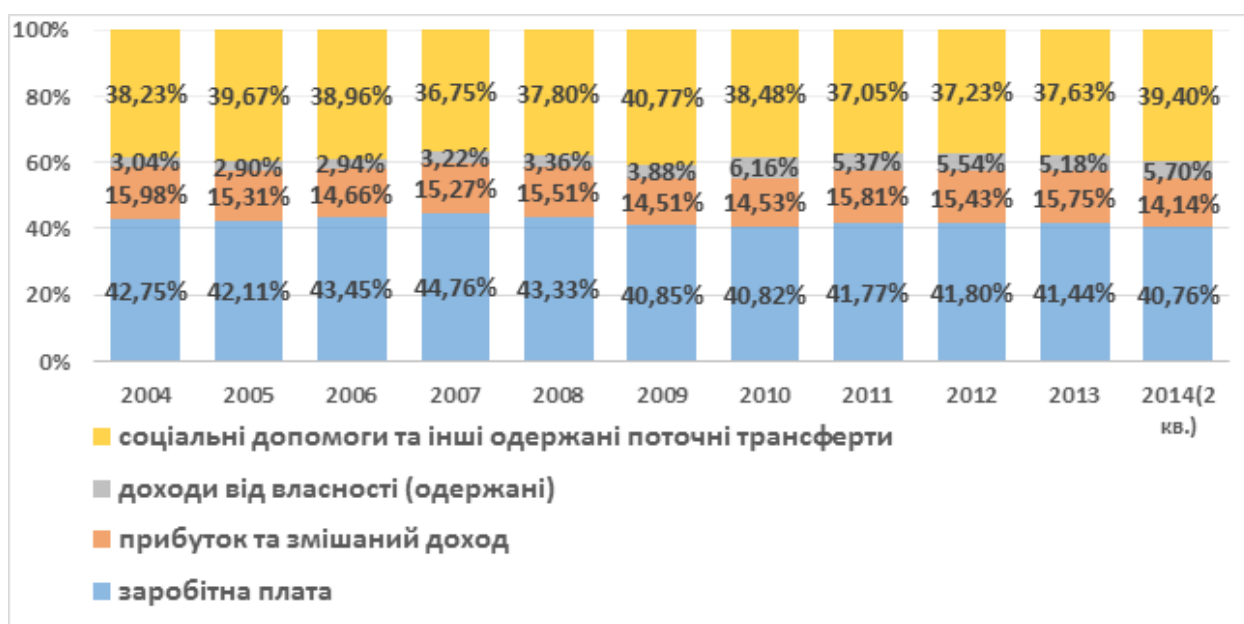

Рис. 3. Зміна структури доходів домогосподарств України за 2004-2014 рр.

Другою за об'ємом часткою доходів домогосподарств є частка соціальної допомоги, поточних трансфертів, яка в умовах загострення економічного становища, зростає у 2009 році на 2,97 % та у 2014 році на 1,77%, в порівнянні з попереднім роком (рис.3) [17]. Проте, значна частка соціальних виплат населенню збільшує витратну частину бюджету держави, що в свою чергу впливає на необхідність збільшення доходної бази, а від так

має вплив на всі господарюючі суб'єкти, в тому числі - на домогосподарства.

Також, помітним є зменшення частки прибутку та змішаного доходу домогосподарств у 2009 році на 1% в порівнянні з попереднім роком та у 2014 році на 1,61% відповідно. Ті зміни у структурі, що відбуваються, в цілому демонструють оптимізацію джерел формування доходів домогосподарств, свідчить про достатньо високий рівень самозабезпечення. Але, враховуючи вплив наслідків кризи, можна стверджувати, що сформована структура ресурсів є вимушеною відповідно фінансовому потенціалу держави в період антикризового управління.

Останнім часом одним і вагомим чинників зростання доходів домогосподарств (особливо на заході України) стала трудова міграція за кордон. Статистика свідчить, що у середньому один мігрант, який перебуває в Італії, щорічно пересилає додому близько 6 тис. Дол. США, а по Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській і Чернівецькій областях щорічні доходи тільки сільських домогосподарств від трудових мігрантів сягають 9 тис. дол. США. Враховуючи те, що масштаби зовнішньої трудової міграції становлять 14-15 % від загальної чисельності населення, можна стверджувати, що суттєвим джерелом формування сукупних доходів домогосподарств в сучасних умовах є доходи від трудової міграції [5]. Заробітки трудових мігрантів витрачаються в основному на споживання. Сильний приплив коштів трудових мігрантів відчувають ринки житла, освітніх послуг, автомобілів і ціни на них стають невиправдано високими. Проте, враховуючи все це, в Україні практично не використовується інвестиційний потенціал величезних коштів, зароблених за кордоном.

3. Аналіз витрат і заощаджень домашніх господарств

З'ясовуючи сутність і структуру доходів домашніх господарств, слід проаналізувати їх витрати.

Витрати домогосподарства — сукупність платежів, які здійснюються домогосподарством з метою забезпечення його життєдіяльності, що включають витрати на придбання продовольчих і непродовольчих товарів, оплату послуг, інвестиційні витрати, податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти.

Сукупні витрати включають фактично сплачені грошові витрати домогосподарства, вартість натуральних надходжень, суми пільг та безготівкових субсидій. Оцінка натуральних надходжень здійснюється за середніми цінами купівлі відповідних товарів. Основними складовими сукупних витрат домогосподарств є споживчі і неспоживчі витрати (додаток 2) [17].

Споживчі сукупні витрати складаються з грошових витрат, а також вартості спожитих домогосподарством продуктів, отриманих з особистого підсобного господарства, суми пільг та безготівкових субсидій на оплату житла, комунальних послуг, суми безготівкових пільг на оплату послуг зв'язку, проїзд у транспорті окремих категорій громадян, безготівкових пільг та дотацій на путівки для лікування, оздоровлення та відпочинку, на оплату ліків, медичних послуг тощо.

Неспоживчі сукупні витрати включають грошові та негрошові витрати домогосподарства на допомогу родичам та іншим особам, витрати на купівлю нерухомості, капітальний ремонт, будівництво житла та господарських будівель, придбання акцій, сертифікатів, валюти, відкриття вкладів у банківських установах, виплату аліментів, сплату податків та інших обов'язкових платежів, суми повернених домогосподарством боргів [6, с. 107-111].

Основним видом витрат домогосподарств є витрати на придбання товарів та послуг, які визначаються як вартість продукції, придбаної населенням за рахунок власних коштів, одержаної в натуральній формі в результаті підприємницької діяльності або отриманої у вигляді соціальних трансфертів від органів державного управління. Найбільшу частку у витратах вітчизняних домогосподарств на придбання товарів і послуг займають витрати на харчування (близько двох третин сукупних витрат домогосподарств у 2009 р.).

Витрати домогосподарств відіграють надзвичайно важливу роль в економічному житті суспільства, бо це кінцеве споживання. Усе суспільне виробництво об'єктивно націлене саме на задоволення потреб. У зв'язку з цим витрати домогосподарств ретельно вивчає економічна наука. Ці знання відображає теорія споживання, яка розкриває поведінку споживача залежно від його уподобань, власних потреб, доходу й інших чинників.

Рівень доходів і структура витрат домогосподарств тісно взаємопов'язані. Вперше це дослідив Е. Енгель, який стверджував, що зі зростанням доходу частка витрат на харчування зменшується; витрати на одяг, житло, опалення й освітлення змінюються порівняно менше, несуттєво; а частка витрат на задоволення культурних та інших нематеріальних потреб помітно збільшується. Потреби споживачів задовольняються від простіших (актуальних) до вищих залежно від доходів. Сім'ї з низькими доходами витрачають більшу частину своїх доходів на харчування, одяг, житло.

У розвинених країнах сучасна структура споживання, яка визнана оптимальною, приблизно така: продукти харчування - 30%, інші матеріальні блага - 70% [13, с. 209-213].

Статистика вивчає розмір споживчих витрат і їх склад загалом та в розрахунку на одне домогосподарство. Структура та співвідношення окремих складових споживчих витрат є показником матеріального добробуту населення та домогосподарств. Переважання частки витрат на непродовольчі товари та оплату послуг є свідченням матеріального благополуччя. Розмір

витрат є визначальним критерієм матеріального добробуту населення і домогосподарств, оскільки дає об'єктивнішу оцінку реальних доходів, у тому числі не декларованих.

Аналізуючи структуру витрат українських домогосподарств за 2004-2014 роки (рис.3) [17], помітним є те, що частка витрат на придбання товарів та послуг в структурі витрат українських домогосподарств з 2011 року починає збільшуватися. Як спостерігаємо, у 2009 році частка на придбання товарів та послуг у структурі витрат скоротилася на 2,98 % в порівнянні з попереднім роком.

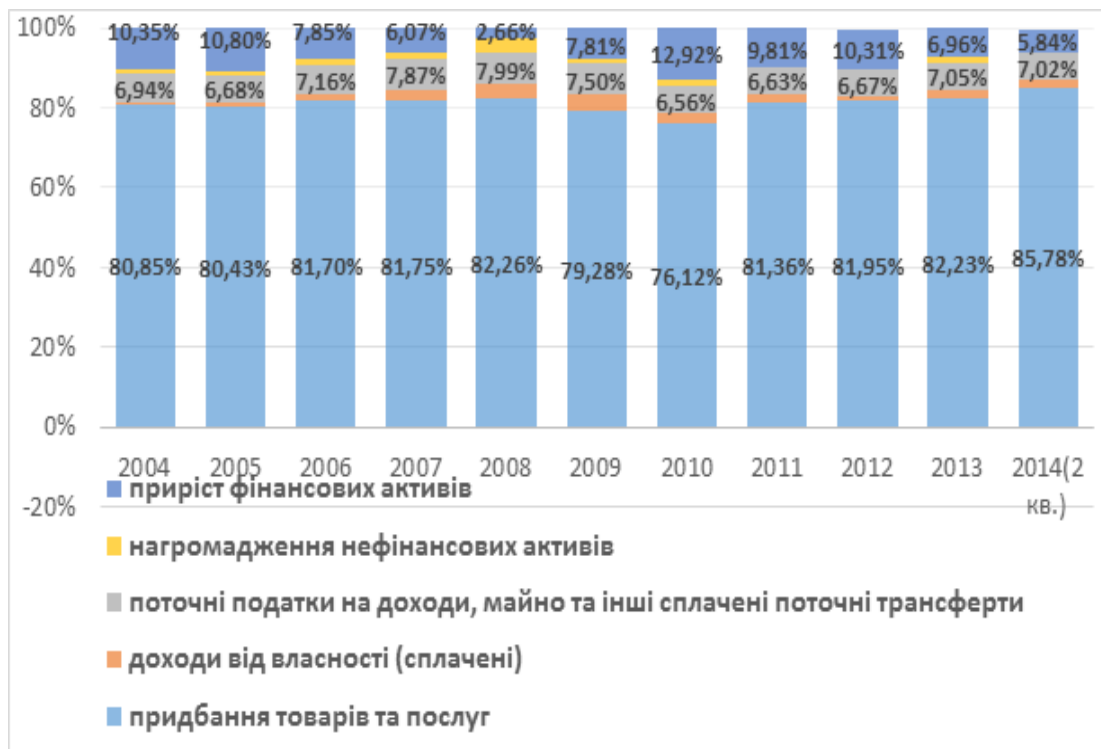

Рис. 4 Зміна структури витрат домогосподарств України за 2004-2014 рр.

Помітним є зростання частки поточних податків на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти в структурі витрат домогосподарств в період погіршення економічного становища. У 2008 році ця частка становила майже 8%, у 2009 році 7,5%, у 2013 та 2014 році також зросла до 7,02%.

Також, спостерігається тенденція нестійкої динаміки темпів приросту заощаджень, фінансових активів, накопичення нефінансових активів в період 2004-2014рр. Зокрема, відбувалося зниження показника частки заощаджень в

2008-2009 році, коли він складав всього 6,15% і 8,99% відповідно, що можна пояснити наслідками фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. З 2011 року частка витрат на заощадження знову знижується, населення демонструє пасивну фінансову поведінку, невисоку схильність до заощаджень. У 2013р. тільки 6,96% загальних доходів населення було спрямоване на приріст фінансових активів та 1,71% на нагромадження нефінансових активів, тобто 8,67% доходів населення склали активні заощадження, що пояснюється загостренням економічної ситуації в країні.

Тому, можна сказати, що скорочення в 2009 та 2013 роках реальних доходів населення вплинуло на зміни у структурі витрат. За нинішніх доходів населення та рівня інфляції можна лише незначним чином покращувати структуру споживання, проте реально не може досягнути іншого(вищого) рівня благополуччя.

Стан фінансів домогосподарств залежить не тільки від загальноекономічної ситуації та ефективності державної політики у сфері доходів населення. Він визначається також економічною поведінкою самих домогосподарств. Аналіз видатків домогосподарств засвідчує, що в них надто високою є питома вага коштів, які спрямовуються на споживання. Значна частина домогосподарств дотримується не зовсім ощадливого типу формування видаткової частини своїх бюджетів.

Якщо говорити про заощадження, то заощадження – це частина грошових доходів населення, яка залишається після здійснення ним усіх поточних споживчих витрат і використовується для задоволення потреб у майбутньому.

За змістом заощадження домогосподарств – це фонди грошових коштів, які домогосподарства формують з метою задоволення своїх майбутніх потреб або забезпечення майбутніх доходів.

За формою заощадження – це частина не спожитого у поточному періоді сукупного доходу домогосподарства, яка при організаційній формі може трансформуватися в інвестиційні витрати, а при не організованій формі

– виводитися на певний час з обігу, тобто залишатися «на руках», [7, с. 173-178].

Заощадження населення можна вважати інвестиційними ресурсами у тому випадку, коли домогосподарство ухвалює рішення вкласти свої заощадження в об'єкти підприємницької діяльності або інші види діяльності з метою збільшення їх вартості. Процес вкладання тимчасово вільних коштів у різноманітні фінансові активи є одним із проявів активної фінансової поведінки домашніх господарств в сучасних умовах. І саме від дохідності, строковості та рівня ризиковості активів залежить ефективність здійснюваних заощаджень [12, с. 45-49].

Аналізуючи обсяг та динаміку приросту заощаджень домогосподарств України протягом 2005-2014 років спостерігаються значні коливання у їх розмірах та структурі (табл. 1) [17]. Видно, що у 2006 до 2012 року загальний обсяг заощаджень у номінальному виразі зростав досить значними темпами. Різке зменшення заощаджень спостерігаємо у 2013 році, що було зумовлене нестабільною політичною та економічною ситуацією в Україні [17].

Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Показники									
Заощадження	44203	47779	52011	80377	156358	123123	147280	116266	83320
Темпи приросту, %	-3,17	8,09	8,86	54,54	94,53	-21,26	19,62	-21,06	-28,34
Абсолютний приріст	-1448	3576	4232	28366	75981	-33235	24157	-31014	-31946

Таблиця 1. Обсяги та динаміка заощаджень домогосподарств України в 2006 - 2014 рр., млн грн.

Отже, заощадження домогосподарств відіграють надзвичайно важливу роль в соціально-економічному житті суспільства. За нинішніх умов саме

вони можуть стати важливим інструментом для підвищення економічного розвитку.

Економічне значення заощаджень полягає у тому, що з їх формуванням розвиваються і урізноманітнюються потреби людей, що відповідне посилює мотивацію до праці та зростання її продуктивності.

Політичне значення особистих заощаджень пов'язане із можливістю формування потужного середнього класу як гаранта соціально-економічної та політичної стабільності суспільства.

4. Управління фінансами домашніх господарств за сучасних економічних умов

На сьогоднішній день виникає дедалі більша потреба в необхідності глибокого й усебічного вивчення фінансів домогосподарств:

по-перше, як перспективного джерела залучення ресурсів для розвитку економіки;

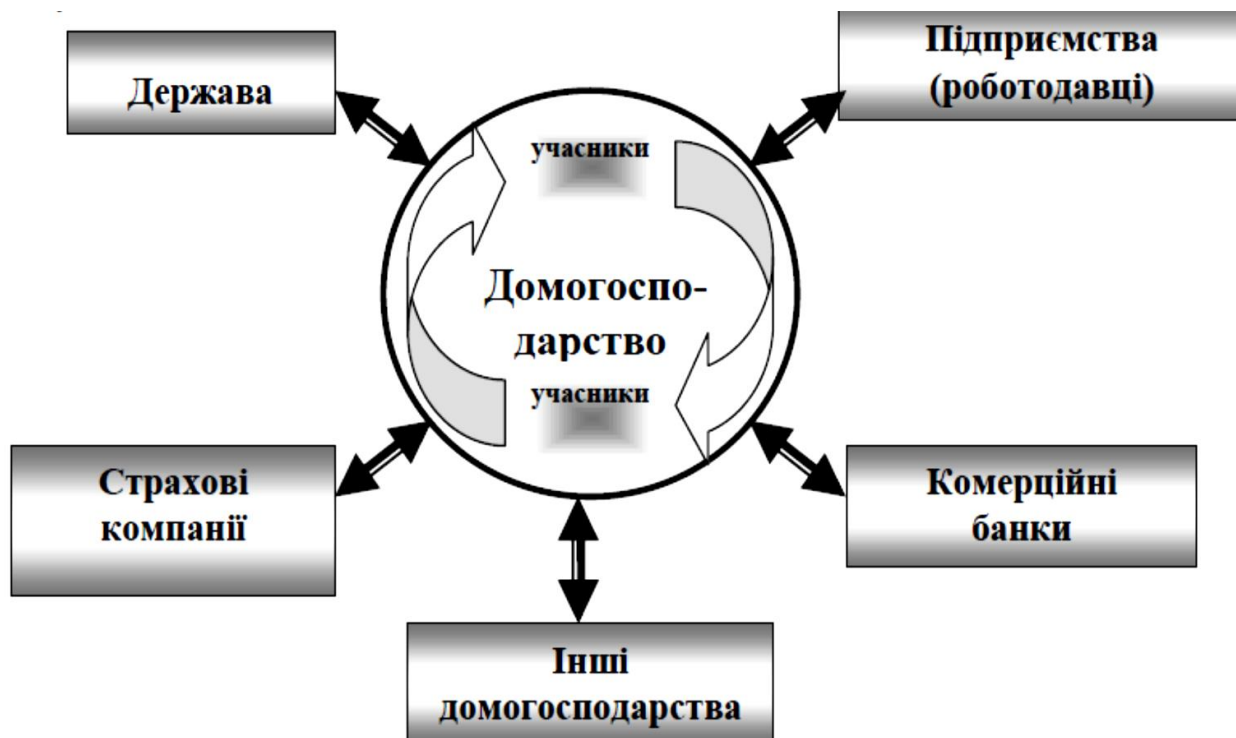
по-друге, з точки зору формування доходів населення – як важливої складової відтворення людського капіталу.

Фінанси домогосподарств – це економічні грошові відносини щодо формування і використання фондів коштів із метою забезпечення матеріальних і соціальних умов життя членів господарства та їх відтворення [3].

Систематизовано фінансові відносини домогосподарств зображенні на рисунку 5.

Внутрішні та зовнішні фінансові відносини домогосподарства

Рисунок 5.

До внутрішніх фінансових відносин домашнього господарства можна віднести ті, які виникають між його окремими учасниками з приводу формування грошових фондів, що мають різне цільове призначення:

- 1) Підтримка рівня поточного споживання (харчування, одяг тощо);
- 2) Інвестування в матеріальні активи (грошові заощадження для придбання предметів довгострокового використання: житло, меблі, автомобіль і т. д.);
- 3) Збереження грошових коштів для оплати освіти, послуг охорони здоров'я і т. д;
- 4) Інвестування у фінансові активи (грошові заощадження з метою їх подальшого розміщення в банківські вклади, золото, валюту, ін. фінансові інструменти).

До зовнішніх фінансових відносин домогосподарства можна віднести відносини:

- з іншими домашніми господарствами при формуванні й використанні спільних грошових фондів;

- з підприємствами – роботодавцями по відношенню до учасників домогосподарства щодо розподілу частини виробленого ВВП в його вартісній формі;

- з комерційними банками з приводу залучення домогосподарствами різноманітних кредитів, їх погашення, розміщення тимчасово вільних коштів домогосподарств на банківських рахунках;

- зі страховими компаніями при формуванні й використанні різного роду страхових фондів;

- з державою з приводу формування й використання бюджетних і позабюджетних фондів [16, с. 3-10].

Матеріальним вираженням фінансових відносин, у які домашні господарства вступають у процесі своєї економічної діяльності є доходи й витрати. На сьогодні у розрізі національної економіки досить нагальним є перетворення фінансів домогосподарств у потужний інвестиційний ресурс.

Домогосподарства отримують поточний дохід, витрачаючи його на споживання і заощаджуючи залишок через вплив ощадних мотивів.

Сьогодні найбільш зручною формою для заощаджень, створених для забезпечення непередбачуваних витрат і для трансакційних цілей, є грошова готівка, що не є інвестиційним ресурсом для економіки. Для домогосподарств в умовах ринкової трансформації України першочергове значення мають параметри ліквідності та надійності. Сучасний же фінансовий ринок України не має інвестиційних ресурсів, які б були більш-менш ліквідними та надійними.

Отже, на сьогодні фінансовий ринок не спроможний зробити організовані форми заощадження більш привабливими для домогосподарств із середнім рівнем поточного доходу і доходом нижче середнього. Тому перед державою стоїть нагальне завдання створювати сприятливі умови для розвитку фінансового ринку, а саме для розробки нових фінансових інструментів залучення заощаджень домогосподарств.

Висновок

Виходячи з проведених мною досліджень, можна стверджувати те, що на сьогодні основним джерелом формування грошових доходів домогосподарств в Україні є оплата праці. В період нестабільності її частка зростає. Також в цей період зменшуються реальні доходи, зростає частка соціальної допомоги, поточних трансфертів.

Темпи приросту заробітної плати як основного елементу доходів залежить, перш за все, від мінімальної зарплати, прожиткового мінімуму, та не залежить від продуктивності праці, яка в Україні є вкрай низькою та нерівномірною за регіонами, видами економічної діяльності. Дослідження дозволяють виявити, що основними чинниками ризику втрати доходу домогосподарств в Україні є погіршення результатів фінансово-економічної діяльності в результаті зниження ділової активності, нестабільності; погіршення умов ведення бізнесу; неефективність фінансових ринків, ринків товарів і праці; зміна соціально-економічної політики держави.

Аналіз витрат домогосподарств демонструє, що результатом впливу кризи 2008-2009 рр. стало зростання споживчого використання доходів, яке до цього поступово зменшувалося. В той же час аналіз демонструє відносну оптимізацію структури сукупних витрат домогосподарств: виявлено скорочення частки витрат на продукти харчування, зростання частки витрат на непродовольчі товари і неспоживчі витрати; змінюється структура споживання продуктів харчування у бік збільшення «нормальних» товарів; зростає рівень забезпеченості непродовольчими товарами тривалого використання. Однак якісно структура все ще залишається далекою від досконалої. Рівень заощаджень все ще є вкрай низьким, не залежить від ставки відсотку, тобто прибутковості. Найбільшу схильність до заощадження демонструють домогосподарства з невисоким рівнем доходу, значна частина заощаджень пов'язана з відкладеним споживанням, на заощадження сильно впливають очікування, пов'язані з макроекономічною і політичною нестабільністю.

Отже, в цілому можна констатувати низький рівень активності домашніх господарств в Україні, ірраціональний характер поведінки, переважний вплив на прийняття фінансових рішень макроекономічних чинників. Слід зазначити низький рівень схильності до заощаджень, що несе негативний вплив на інвестиційний потенціал заощаджень і ефективність, доцільність споживчих витрат. Це можна пояснити рядом причин, зокрема, по-перше, низьким рівнем розвитку інфраструктури фінансового ринку, фінансового посередництва в цілому, по-друге, низьким рівнем довіри населення до фінансово-кредитної сфери, держави, уряду; по-третє, тривалою соціально-економічною і політичною нестабільністю; в-четвертих, низькою фінансовою грамотністю, по-п'яте, недостатнім державним стимулюванням ощадної та інвестиційної поведінки населення.

На мою думку, необхідне термінове поліпшення соціального та економічного становища на селі, яке вимагає насамперед здійснення комплексних ринкових перетворень в агропромисловому комплексі країни та заходів щодо підготовки сільгосп підприємств та індивідуальних господарств до діяльності в умовах повноцінного функціонування ринку землі, в тому числі:

- вироблення дієвих економічних механізмів стимулювання та підтримки розвитку аграрного виробництва у ціновій, кредитній, податковій політиці та відповідного інституційного забезпечення;
- впровадження ринкових механізмів регулювання цін на аграрних ринках, скорочення числа посередницьких ланок між сільгоспвиробником та кінцевим споживачем його продукції;
- посилення антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії і послуги, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам, з метою оптимізації їхніх витрат;
- заохочення розвитку малого бізнесу у сферах виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;

- сприяння розвитку територіальних підприємницьких мереж (регіональних кластерів) в сільських регіонах, орієнтованих на матеріально-технічне постачання сільгоспвиробництва та переробку, зберігання і збут сільгосппродукції.

Поряд з цим, результати проведеного аналізу дозволяють виокремити пріоритетні напрями державної політики, спрямованої безпосередньо на забезпечення стійкого підвищення рівня та якості життя домогосподарств в цілому, завдяки покращенню рівня та якості життя сільського населення. Серед них:

1. Інвентаризація, впорядкування та ефективне впровадження існуючих цільових програм державного стимулювання розвитку сільських територій України з метою гарантування забезпечення їх належного фінансування;

2. Створення системи моніторингу демографічної ситуації в сільських територіях та інформаційного забезпечення досліджень у цій сфері, встановлення конкретних пріоритетів та адресних заходів демографічної політики по кожному з сільських регіонів з урахуванням особливостей демографічних показників у регіональному розрізі;

3. З метою зниження рівня демографічного навантаження - поліпшення стану соціального забезпечення пенсіонерів за віком, розвиток системи сервісних служб та спеціалізованих закладів для літніх людей, створення умов для ефективного використання трудового потенціалу людей пенсійного віку в сільській місцевості;

4. Здійснення заходів щодо підвищення ефективності управління соціальною сферою та якості соціальних послуг, зокрема – шляхом реорганізації та впровадження страхових схем в охороні здоров'я, диверсифікації постачальників соціальних послуг тощо;

5. Розробка засобів заохочення інвесторів сільськогосподарських підприємств в інвестуванні у розвиток комунальної та транспортної інфраструктури, соціальної сфери сільських населених пунктів, зокрема – у

вигляді укладання інвестиційних угод з органами місцевої влади та отримання податкових канікул щодо сплати місцевих податків і зборів;

б. Здійснення заходів щодо відновлення та подальшого розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, для чого, в першу чергу, необхідно:

- нарощувати обсяги будівництва житла та гуртожитків для сільської інтелігенції та молоді, що сприятиме притоку кваліфікованих молодих кадрів на село;
- сприяти розвитку індивідуального житлового будівництва шляхом збільшення обсягів та розширення можливостей житлового кредитування, передусім пільгового для молодіжного житлового будівництва;
- розширити мережу лікувальних закладів, у тому числі сільських амбулаторій; провести переоснащення сільських закладів охорони здоров'я з можливим залученням не лише державних, регіональних та місцевих бюджетів, але й приватних, благодійних та страхових фондів.

Всі ці заходи, якщо вони здійснюються в інтересах домогосподарств, становлять собою соціальний захист. Іншими словами, соціальний захист включає в себе комплекс соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів влади, спрямованих на захист домогосподарств від безробіття, зростання цін, знецінення трудових заощаджень та інших негативних наслідків ринкової трансформації економіки.

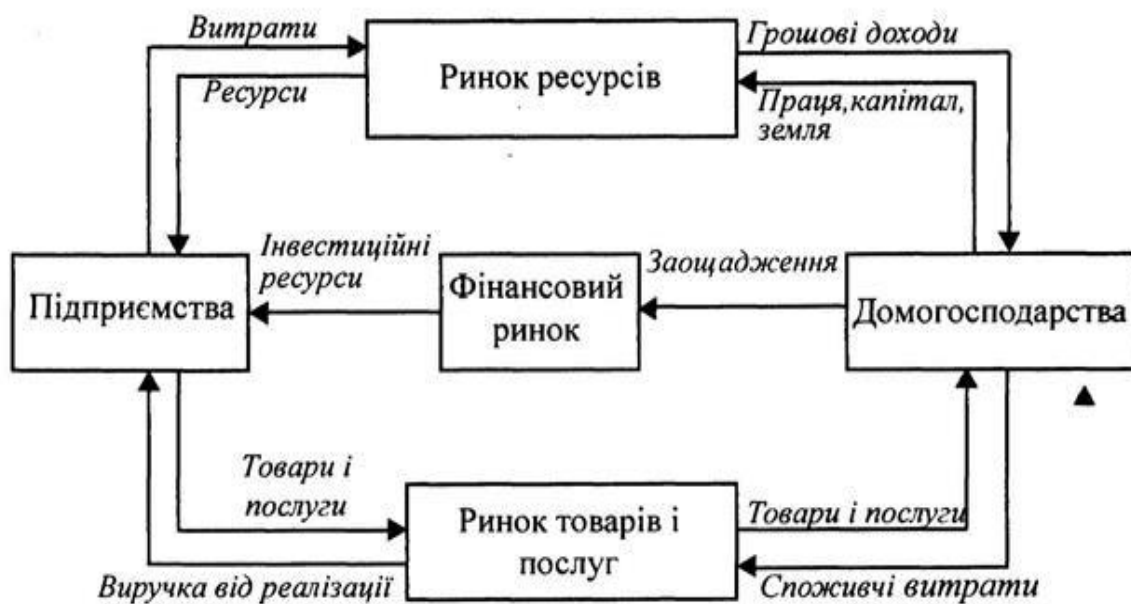
Список використаної літератури:

1. Жуковська А. Соціальні стандарти у сфері доходів населення та проблематика їх запровадження в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №11(101). – с.184.
2. Кізима Т. О. Домогосподарства як елемент економічної системи: сутність, еволюція та функції в умовах ринку / Т. Кізима // Вісник Тернопільського національного економічного університету. - 2008. - № 3. - С. 22-36 :
3. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку / Т.О.Кізима. – К.: Знання, 2012. – с. 431.
4. Мельник А., Ціщик Н. Сектор домогосподарств у сучасній економічній системі: теоретичні та емпіричні аспекти // Вісник ТНЕУ. - 2008. - №3. С. 7 – 21
5. Мочерний С. Домогосподарства як економічна категорія // Тернопільський держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Наукові записки. Сер.: Економіка. - Тернопіль, 2011. - Вип.9. - С.5–8.
6. Микитенко І. Формування сукупних доходів і витрат у домогосподарствах// Економіка АПК. -2012. -№ 6. - С. 107-111
7. Рамський А.Ю. Інвестиційний потенціал заощаджень фізичних осіб та механізми його реалізації / А.Ю. Рамський // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - №5. - С. 173-178.
8. Рамський, А. Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств : монографія /А. Ю. Рамський. — К. : КНУТД, 2014. – 352 с
9. Сколотяный Ю. Сбережения и инвестиции : в поиске доверия [Електронний ресурс] / Ю. Сколотяный, В. Пасочник // Зеркало недели. Украина. – 28.11.2011. – № 39.
- 10.Смирнов О.Ю. Заощадження населення України в контексті сучасних теорій економічного зростання / О.Ю.Смирнов // Економічні науки: наук.праці. – Т.64. –2008. - Вип.51. – С.33-39.

11. Соціальний захист населення: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К., 2013. – с. 152.
12. Степанова, А. А. Заощадження домогосподарств як важливий інвестиційний ресурс країни / А. А. Степанова, Є. Удод // Вісник КНУ. Серія економіка № 136/2012 – С. 45-49.
13. Фомішина В.М. Обсяги та структура споживання домогосподарств в умовах трансформації економіки України / В.М.Фомішина // Держава та регіони. – 2010. - №2. – С.209-213.
14. Чечель О. Пріоритетні засади формування національної концепції добробуту населення // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – №2. – с.87.
15. Юрій С. І., Федосов В. М., Алексеєнко Л. М. Фінанси: підручник за ред. Юрій С. І., Федосов В. М. — К.: Знання, 2008. — 611 с.
16. Юрій С. І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С. І. Юрій, Т. О. Кізима // Фінанси України. – 2009. – № 8. – с. 3–10.
Електронні ресурси:
17. Державний комітет статистики України: www.ukrstat.gov.ua
18. Статистика. Національний банк України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674 ст.13-14

Додатки

Додаток 1. Домогосподарства в економічному кругообігу ресурсів у секторах економіки

Додаток 2. Структура сукупних витрат в Україні (без урахування Автономної Республіки Крим та м. Севастополя)

	2010	2011	2012	2013	2014
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9
Структура сукупних витрат домогосподарств	відсотків				
Споживчі сукупні витрати	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4
непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3
в тому числі					
одяг і взуття	6,0	5,7	6,1	5,9	6,0
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,2	9,6	9,9	9,5	9,4
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3
охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6
транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3
зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8
відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8
освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1
ресторани та готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3
різні товари і послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7
Неспоживчі сукупні витрати	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4
<i>Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг</i>	7,6	8,0	8,3	8,0	8,1